

МЕТОДИКА ТА ЗМІСТ РОБОТИ З ВИХОВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ДІТЕЙ 6-10 РОКІВ

У статті розглянуто зміст роботи з виховання емоційної культури дітей 6-10 років, представлено методи, що забезпечують єдність когнітивного, емоційно-ціннісного та поведінкового компонентів, а також приділено увагу формам роботи із дітьми зазначеного віку.

Проблема взаємозв'язку між інтелектуальним та емоційним розвитком особистості і вихованням її загальної культури спонукає звернути увагу на формування її фундаментальних основ у ранньому онтогенезі. Це обумовлює актуальність проблеми виховання емоційної культури дитини, як складової її загальної культури.

Дослідження феномена емоційної культури безпосередньо пов'язане з вивченням проблеми емоцій та емоційного розвитку особистості. Переважна кількість досліджень емоцій зосереджена на з'ясуванні питань: виникнення і сутності емоцій (П. Анохін, В. Вундт, В. Джемс, Е. Клаперед, П. Симонов); процесів розвитку емоційної сфери особистості, ролі емоцій у регуляції загальних психічних процесів (Л. Виготський, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, К. Ізард, Б. Додонов); єдності емоційного та інтелектуального (Л. Божович, Л. Виготський, В. М'ясищев, С. Рубінштейн); зв'язку мотивації та емоцій (В. Асєєв, В. Вілюнас, О. Леонтьєв).

Аналіз наукових джерел засвідчив, що проблема виховання емоційної культури була розглянута в контексті виховання почуттів та емоцій школяра (П. Якобсон, А. Ольшаннікова, М. Чистякова, Т. Антоненко, Т. Шевчук, К. Фопель), формування культури почуттів дорослої людини (А. Лук, В. Поплужний). Дослідження поняття відбувалось фахівцями стосовно теоретико-методологічних засад її виховання (М. Якобсон, Г. Потіліко, Л. Сбітнева, Л. Кондрашова, Л. Соколова, Т. Дорошенко, П. Єлісєєва); особливостей виховання на різних етапах онтогенетичного розвитку (Л. Стрелкова, Л. Рознатовська, Р. Калініна, Н. Ульянова, О. Турська, Т. Дорошенко); формування та становлення її у студентів і вчителів (І. Могилей, І. Анненкова, І. Гапійчук, О. Якубовська). Проте, в науковій літературі відсутнє однозначне трактування поняття, а експериментальні роботи на зазначеному віці поодинокі.

Це обумовило необхідність наукового дослідження, під час якого було визначене поняття "емоційна культура" по відношенню до дітей 6-10 років. Під нею розуміємо здатність особистості до повноцінного сприймання, аналізу емоцій, настроїв, емоційних станів; усвідомлення та визнання значущості емоційного аспекту життя, необхідності адекватного емоційного реагування і орієнтації на моральні норми; співвіднесення своїх дій, вчинки та поведінки із зазначеними нормами.

Метою статті є висвітлення методики та змісту роботи, що дозволило оптимізувати процес виховання емоційної культури дітей 6-10 років.

Попередньо проведений констатувальний етап та аналіз результатів засвідчив існування певних недоліків у вихованні емоційної культури дітей [1]. Нами були виявлені: не достатня сформованість уявлень про емоційний світ людини, норми, правила адекватного вияву емоцій, переживань, ставлень (55% досліджуваних); не усвідомленість в достатній мірі значущості емоційної культури для підтримання гармонійних стосунків в повсякденному житті (56%); значний розрив між знаннями моральних норм та реальною поведінкою (25%).

Неодноманітність у сформованості емоційної культури дітей та виявлені на попередньому етапі дисертаційного дослідження недоліки зумовили необхідність проведення формувального етапу експерименту.

У процесі підготовки було визначено необхідність перебудови взаємодії дорослого та дитини на основі дотримання суб'єкт-суб'єктних взаємин у системі "дорослий-дитина" та створення і підтримання оптимально-сприятливої емоційної атмосфери як в навчальному закладі, так і в сім'ї. Актуальність цього для успішного виховання емоційної культури неодноразово підкреслювалась науковцями Л. Кондрашовою, Л. Соколовою [2], О. Якубовською [3]. Важливим моментом стало зосередження уваги дорослих на організації діяльності дітей задля стимулювання їх самопізнання, розвитку емоційної сприйнятливості та збагачення емоційного досвіду, що за словами П. Якобсон, утворюється на основі значного морального або естетичного переживання та призводить до перемін характеру спонукань і прагнень [4].

З огляду на данні констатувального етапу дослідження, визначили, що оптимізація процесу виховання емоційної культури дітей 6-10 років уможливорюється за умов: сформованості у них системи знань про емоційну культуру; застосування педагогами форм і методів, які сприяють

формуванню позитивного ставлення вихованців до емоційної культури як особистісного феномену; вправлення дітей у проявах емоційної культури через збагачення досвіду сприйнятливої поведінки. Впровадження умов на практиці передбачало застосування колективних та індивідуальних форм роботи з вихованцями, що були визначені програмою формувального етапу.

Під час виховної роботи з дітьми до методів, що забезпечували єдність когнітивного, емоційно-ціннісного та поведінкового компонентів увійшли:

методи формування свідомості: роз'яснення конкретних моральних норм, правил адекватного емоційного реагування, проведення бесід стосовно важливості емоційної культури для будови і підтримання гармонійних стосунків, колективної діяльності, збагачення знань стосовно емоційної сфери людини;

методи формування сприйнятливої поведінки для вироблення досвіду поведінки згідно моральних норм: показ і пояснення способів виявлення емоцій, переживань, станів, хвилювань, способів усунення небажаного емоційного стану завдяки усвідомленим процесам переспрямовування емоцій, когнітивній та моторній саморегуляції, приклад поведінки дорослих, однолітків, літературних героїв, вправлення дітей у проявах емоційної культури, створення виховних ситуацій морального вибору;

методи стимулювання діяльності та поведінки: приклад інших, схвалення, подяка, педагогічна і колективна оцінка поведінки, вчинків, дій, заохочення до сприйнятливої поведінки, адекватного вияву емоцій, настроїв, емоційних станів, почуттів.

Виховна робота з дітьми здійснювалась у трьох напрямках: формування в дітей системи знань про емоційну культуру, сприяння формуванню в них позитивного ставлення до емоційної культури як особистісного феномену, збагачення їх практичного досвіду сприйнятливої поведінки.

Застосовувалися як групові форми діяльності: бесіди, заняття, ігри, проблемні ситуації вибору, творчі завдання, так і індивідуальні: бесіди, знайомство із творами мистецтв (читання художнього твору, прослуховування музичного твору, знайомство із творами зображувального мистецтва, творчі завдання), що представлено в таблиці 1.

Таблиця 1.

Структура експериментально-виховної роботи з дітьми

Напрями роботи	Мета та завдання	Змістовий аспект роботи
I. Формування системи знань про емоційну культуру (когнітивний компонент)	Збагачення уявлень, поглиблення і систематизація знань дітей про емоції, способи їх вираження, причини виникнення та наслідки прояву, про моральні норми	Заняття, сюжетно-рольові тематичні ігри, вправи, бесіди, проблемні ситуації
II. Формування позитивного ставлення до емоційної культури як особистісного феномену (емоційно-ціннісний компонент)	Створення емоціогенних ситуацій, що підсилюють значущість емоційної культури, зведення дорослими (з допомогою оцінних суджень) емоційної культури на високий щабель, стимулювання дітей до використання прийомів емоційної саморегуляції (нормо-відповідних способів прояву емоцій)	Заняття, ігри, вправи, бесіди, проблемні ситуації, "Календар настроїв", "Емоційне спостереження"
III. Збагачення досвіду сприйнятливої поведінки (поведінковий компонент)	Вправлення дітей в умінні виявляти емоції адекватно, орієнтуватися на моральні норми, вдосконалювати прийоми емоційної саморегуляції. Закріплення навичок використання нормо-відповідних способів прояву емоцій у взаємодії з іншими людьми	Сюжетно-рольові тематичні ігри, заняття, групові та індивідуальні бесіди, психогімнастичні вправи, проблемні ситуації, релаксація, пантомімічні етюди, активні рухи, слухання музичних, літературних творів, малювання

Методика включала експериментальні матеріали, розроблені автором (заняття, вправи, ігри, бесіди, "Календар настроїв", "Емоційне спостереження", проблемні ситуації) та матеріали, запозичені в інших авторів і адаптовані до завдань дослідження (психогімнастика, арт-терапія, запропоновані М. Чистяковою; ігри, вправи, пантомімічні етюди – Р. Калініної; бесіди, ігри, пантомімічні етюди – К. Фопеля) [1].

Кожний з означених напрямів складався з двох блоків виховної роботи. Перший блок передбачав виховну роботу з усіма дітьми експериментальної групи, другий блок – диференційовані завдання для

дітей кожного із визначених типів. Особлива увага приділялась дітям, що увійшли до "незадовільного" та "незбалансованого" типів.

Проведення занять послідовно за певною тематикою, дозволяло дітям опановувати знання від простого до складного. Тематика занять була розроблена особисто та передбачала наступні теми: "Базові емоції", "Міміка-пантоміміка", "Причини-наслідки", "Агресивна поведінка", "Подив та страх", "Радість та сум", "Емоції та життя", "Культура поведінки". Структура кожного з них надавала можливості отримати корисну інформацію в лаконічній і доступній формі, поглибити і систематизувати попередньо отримані знання. Оптимально-сприятлива емоційна атмосфера позитивно налаштовувала дітей на сумісну діяльність, викладення нового матеріалу в зрозумілій цікавій формі збільшувало кількість емоційних вражень дітей, збагачувало їх емоційний досвід.

Важливим засобом виховання емоційної культури дітей стали вправи, які були включені у повсякденне життя і проводилися в процесі систематичних занять. Зміст, форми вправ залежали від характеру правила, яке опрацьовувалося. Під час проведення певних тематичних занять дорослий показував, як саме доречно поводитися в тій чи іншій ситуації, які дії та емоційні реакції в зазначеній ситуації є адекватними, а які – ні. Вправи включалися в різноманітну діяльність досліджуваних, що сприяло закріпленню навичок адекватного реагування.

При виконанні психогімнастичних вправ, пантомімічних етюдів, заповнення "Календаря настроїв" та проведення "Емоційного спостереження" діти фіксували зміни настрою і станів однолітків, вчителів, що працюють з ними. Досліджувані також спостерігали за діями, вчинками, емоціями і почуттями членів їхньої родини та намагалися зрозуміти причини їхньої поведінки, гарного або поганого настрою, задоволення або роздратованості. У результаті проведених заходів у дітей посилювався інтерес і до власного емоційного життя. Досліджувані частіше концентрували увагу на своїх переживаннях, емоційних станах, їх змінах протягом дня та подіях, що їх спричинили. З'явилися спроби свідомо варіювати свою поведінку задля того, щоб стати більш приємними у взаємодії з іншими.

У виховній роботі певне місце посідало роз'яснення вихованцям моральних норм, їх зв'язок із правилами адекватного емоційного реагування. Розповідь дорослого про моральні норми, нормо-відповідні способи прояву емоцій, бесіда за прочитаним фрагментом літературного твору, обговорення фактів та подій життя формували моральні уявлення і поняття дітей про доброзичливість, чуйність, гуманність. При роз'ясненні правил сприйнятливої поведінки звертали увагу дітей на мотиви вчинків та їх наслідки.

Через імітацію різноманітних життєвих ситуацій під час сюжетно-рольових тематичних ігор "В зоопарку", "Передай предмет", "Я люблю (готуватися, виступати, брати участь, відвідувати...)...", "Пошкоджений телевізор" та інших, діти засвоювали суспільний досвід, зокрема й емоційний. Оцінка своїх дій, вчинків, порівняння особистих цінностей з загальнолюдськими дозволили їм усвідомити життєву необхідність дотримання правил сприйнятливої поведінки, значущість емоційної культури задля взаємодії та співпраці із оточуючими.

Певне місце в роботі було відведене способом усунення небажаного емоційного стану шляхом когнітивної та моторної саморегуляції. Використання когнітивної регуляції переключало свідомість дітей на діяльність, що викликає інтерес, або події, що супроводжувалися позитивними переживаннями, наприклад, малювання чи приємні спогади про перемогу у змаганні. Актуалізація емоційної пам'яті, як способу виклику приємних спогадів у процесі різноманітної діяльності, сприяла виробленню та закріпленню навичок емоційної саморегуляції. Моторна регуляція забезпечувала розрядку емоційної напруги через фізичну активність: стрибки, біг, активні рухи, рухливі ігри.

Моделювання у виховній роботі проблемних ситуацій, сприяло залученню досліджуваних до активної діяльності, спрямованої на пошук шляхів і засобів їх вирішення. Це вимагало сформованості вмінь дітей аналізувати їх, зіставляти можливі варіанти виходу та обирати найбільш оптимальні, ґрунтуючись на моральні норми.

Проведення виховної роботи із дітьми 6-10 років, що увійшли до "незадовільного" та "незбалансованого" типів, передбачало певні диференційовані завдання. Створені для них проблемні ситуації вибору, індивідуальні бесіди спонукали до розмірковувань стосовно потреб, мотивів певних вчинків, дій, емоційних реакцій. Це сприяло появі зацікавленості станами, переживаннями однолітків та поступовому формуванню стійкого інтересу по відношенню до інших оточуючих. Колективна робота в групі з дітьми, які були попередньо визначені як байдужі чи неприємні, дозволила змістити акценти у взаємовідносинах у позитивному напрямку.

Вправління дітей зазначених типів у проявах емоційної культури через відпрацювання прийомів емоційної саморегуляції відбувалось систематично. Сюжетно-рольові тематичні ігри, заняття, індивідуальні бесіди, психогімнастичні вправи, слухання музичних, літературних творів, малювання, релаксація, змагання, активні рухи збагачували досвід сприйнятливої поведінки дітей. Досліджувані звикали переключати, переадресовувати негативні емоції з живої істоти на предмет, або на певну

діяльність (малювання, дихальні вправи, активні рухові вправи, біг, стрибки). Це формувало навички застосування запропонованих прийомів емоційної саморегуляції без безпосереднього нагадування та контролю з боку дорослих.

Реалізація комплексного підходу у виховній роботі по відношенню до дітей всіх типів, поєднання когнітивного, емоційно-ціннісного та поведінкового компонентів, сповідування єдності навчання і виховання, впровадження особистісно орієнтованого підходу, культуро-відповідності і природо-відповідності виховання, принципу включення особистості в діяльність, активізація діяльності дітей, стимулювання їх самопізнання та самовдосконалення, постійне збагачення гностичного та емоційного досвіду, безперервний розвиток емоційно-ціннісної сфери і збільшення практичного досвіду та дотримання сукупності визначених педагогічних умов забезпечило результативність дослідницької програми, експериментально-виховної роботи у вихованні емоційної культури дітей молодшого шкільного віку.

Ефективність розробленої методики та змісту виховної роботи із дітьми 6-10 років доведено результатами контрольного зрізу дисертаційного дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Груша Л. О. Виховання емоційної культури дітей молодшого шкільного віку / Груша Л. О. // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. пр./ ред. О. В. Сухомлинська, І. Д. Бех, А. І. Сиротенко та ін. – Вип. 12. – К., 2008. – Кн. 1. – С. 409 – 415.
2. Кондрашова Л. В. Формирование эмоциональной культуры старшеклассников средствами учебно-воспитательного процесса / Л. В. Кондрашова, Л. Е. Соколова. – Кривой Рог: КПИ, 1994. – 86 с.
3. Якубовська О. М. Основи формування емоційної культури майбутніх учителів: навч. пос. / О. М. Якубовська, П. А. Анненкова. – Одеса: Астропринт, 2002. – 160 с.
4. Якобсон. П. М. Почему надо воспитывать чувства у детей. / П. М. Якобсон. – М.: Просвещение, 1964. – 86 с.

Матеріал надійшов до редакції 24.06. 2009 р.

Груша Л. О. Методика и содержание работы воспитания эмоциональной культуры детей 6-10 лет.

В статье рассматривается содержание работы воспитания эмоциональной культуры детей 6-10 лет. Представлены методы, обеспечивающие единство когнитивного, эмоционально-ценностного и поведенческого компонентов. Уделено внимание формам работы с детьми данного возраста.

Hrusha L. O. Methods and Contents of Upbringing Work of Emotional Culture of 6-10 Years Old Children.

The article discovers the contents of upbringing work of emotional culture of children 6-10 years old. The forms and methods which provide the unity of the cognitive, emotional-valuable and behavioral components are presented. The attention is given to the forms of upbringing work with the children of the given age.